

१००
१०

ॐ य
छान्दोग्योपनिषत्

१००
१०

ग्रन्थनामः-	छान्दोग्योपनिषत्	(प्रकृतमात्रं)
कर्तृनामः-	० ० ०	
विषयः-	वैदिकसाहित्यम्	

Chandogyopanishad

162 ✓

वाचकथमसतः सज्जायेतेतिसत्येवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयंतेदं सत
 तबहुस्यां प्रजायेयेतितत्तेजोसृजततनेजरेक्षतबहुस्यां प्रजायेयेतितदपोसृ
 जततस्माद्यत्र कचशोचतिस्वेदेवापुरुषस्तेजस एवतदध्यापोजायंतेताआ
 परेक्षंतवह्न्यः स्यामप्रजायेमहीतितात्र नमसृजंततस्माद्यत्र कचवर्ष
 तितदेनभूपेष्टमन्त्रंभवत्यद्वय एवतदध्यानाद्यंजायते॥२॥तेषांस्त्वेषां
 भूतानां त्रीण्येवबीजानिभवंत्याडजंजीवतमुद्रिज्जमितिरेयं देवतेक्षत
 हंताहमिमास्तिस्त्रोदेवताअनेनजीवेनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याक
 रवाणीतितासां त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकांकरवाणीतिमेकांकांसेयं देवतेमा
 स्तिसोदेवताअनेनैवजीवेनात्मनानुप्रविश्यनामरूपेव्याकरोतासां त्रि
 वृतं त्रिवृतमेकैकामकरोद्यथातुखलुसोम्येमास्तिस्त्रोदेवतास्त्रिवृत्त्रि
 वृदेकैकाभवतितन्मेविजानीहीति॥३॥यदग्रेरोहितंरूपंतेजसस्तद्रूपंयष्टु
 क्लंतदपांयत्क्लृणंतदन्त्यापागादग्नेरग्नित्वंवाचारभणविकारोनामधे ३
 यं त्रीणि रूपानि त्रिविधं सत्यं यदादित्यस्य रोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यष्टुक्लं
 तदपांयत्क्लृणंतदन्त्यापागादादित्यादादित्यत्वंवाचारभणविकारो

नामधेयं त्रीणिरूपाणीत्येव सत्यं यच्चंद्रमसोरोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यष्टु स
 क्लंतदपांयत्क्लृणंतदन्त्यापागाच्चंद्राच्चंद्रत्वंवाचारभणविकारोनाम
 धेयं त्रीणिरूपाणीत्येव सत्यं यद्विद्युतोरोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यष्टुक्लं
 तदपांयत्क्लृणंतदन्त्यापागाद्विद्युतोविद्युत्वंवाचारभणविकारोना
 मधेयं त्रीणिरूपाणीत्येव सत्यमेतद्वस्मवेतद्विदांसक्ताहुः पूर्वमहाशाला
 महाश्रोत्रियाना नोद्यकैश्च्यनाश्रुतमम तमविज्ञातमुदाहरिष्यतीतिमे
 षोविदांचक्रुर्धुरोहितमिवाभूदिति तेजसस्तद्रूपमिति तद्विदांचक्रुर्धु
 दुष्टं क्लमिवाभूदित्यपां रूपमिति तद्विदांचक्रुर्धु दुष्टमिवाभूदित्यन्त
 स्वरूपमिति तद्विदांचक्रुर्धु विज्ञातमिवाभूदित्येतासामेव देवतानां
 समास इति तद्विदांचक्रुर्धु यथातुखलुसोम्येमास्तिस्त्रोदेवताः पुरुषं प्रा
 यत्रिवृत्त्रिवृदेकैकाभवतितन्मेविजानीहीति॥४॥अन्नमशितं त्रेधा
 विधीयतेतस्ययः स्रष्टविष्टोधातुस्तत्पुरुषंभवतिपोमध्यमस्तन्नासंयो
 गिष्टस्तन्मन आपः पीताश्चेधाविधीयंतेतासांयः स्रष्टविष्टोधातुस्तन्म

२

अथ वक्ष्ये यो मध्यमस्तद्वेदो हितं योषिष्ठः स प्राणस्ततो शितं ने धाविष्ठीयने तस्य यः
 स्थविष्ठो धानुस्तद्विष्ठीयने यो मध्यमः समज्जा योषिष्ठः सावागन्तमयं हि
 सोम्यमन आ यो मयः प्राणस्ततो मयी वागिति त्रय एव मा भगवान्विज्ञापय
 त्वितितथा सोम्येति हो वाच ॥ ५ ॥ दध्नः सोम्यमप्यमानस्य योषिमास ऊर्ध्वः
 समुदीक्षति तत्सर्विर्भवत्येव मे वरखलु सोम्येन्न स्यमानस्य योषिमास
 ऊर्ध्वः समुदीक्षति तत्समो भवत्येष सोम्यपीयमानां योषिमास ऊर्ध्वः
 समुदीक्षति स प्राणे भवति तेजसः सोम्याश्रयमानस्य योषिमास ऊर्ध्वः
 समुदीक्षति सा वा भवत्यन्नमयं हि सोम्यमन आ यो मयः प्राणस्ततो मयी
 वागिति भूय एव मा भगवान्विज्ञापय त्वितितथा सोम्येति हो वाच ॥ ६ ॥
 षोडशकलः सोम्यपुरुषः पंचदशाहानि मांशिका ममपः पिबा यो मयः प्रो
 णो न पिबतो विष्टे तस्य तद्वितिसह पंचदशाहानि नाशा भहे न मुपससाद किं ब्र
 वीमिभोरत्युचः सोम्ययज्ञं वि सामानी तिसहो वाचनं वे प्राप्तिभांति भोद
 तितं हो वाच यथा सोम्यमदतो भ्याहितस्यै को गारः खद्योतमात्रः परिश
 ष्टः स्थानेन ततोपि न बहूदहे देवं सोम्यतेषोडशानां कलानामेका कलानि

२

१३
 १००
 १०

अथ छांदोग्यप्रश्नः समप्रश्नः प्रपाठकारभयप्राणि ॥ १५ ॥ ११ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभूतये नमः ॥ हरिः ॐ ॥ श्वेतकेतुर्हीरुणे य आ सतं हपि
 तो वाच श्वेतकेतो वस ब्रह्म च धनं वै सोम्यास्मकुली नोऽनूच्य ब्रह्म बंधुरिव
 भवतीति सह द्वादशवर्ष उष्ये चतुर्विंशति वर्षः स कीर्त्तन धीत्य महामना अनू
 चानमानी स्तुष्टु एषा यतं हपितो वाच श्वेतकेतो यन्नु सोम्येदं महामना अनूचा
 नमानी स्तुष्टु स्युत तमादेशमप्राश्यो येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमं मतमविज्ञातं वि
 ज्ञातमिति कथं नु भगवः स आदेशो भवतीति मथासौम्यै केन मत्सिडे न सर्वं म
 न्यं विज्ञातं स्याद्वाचारं भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यं यथासौम्यै
 केन लोहमणिना सर्वं लोहमयं विज्ञातं स्याद्वाचारं भणं विकारो नामधेयं लोह
 मित्येव सत्यं यथासौम्यै केन नखनि कृतं नेन सर्वं कार्त्तय संविज्ञातं स्या
 द्वाचारं भणं विकारो नामधेयं कृत्तय समित्येव सत्यं मेवं सौम्यै स आदे
 शो भवतीति न वै कृतं भगवंतस्त एतद्वेदियु र्यथोक्तं दवेदियु न्कथं मे ना
 वक्ष्यन्निति भगवंस्त्वेव मे तद्वी त्वितितथा सोम्येति हो वाच ॥ ३ ॥ स दे
 व सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं तद्वैक आहुरस देव मे देव आसी
 देकमेवाद्वितीयं तस्मादसतः सज्जायतैकं तत्तु स्वलु सोम्येवं स्यादिति हो

३ दममूलं भविष्यतीति तस्य कर्मलं स्यादयत्रान्तादेवमेव खलु सोम्यान्ते
 नशुंगेनापोमूलनिष्ठादिः सोम्यशुंगेन तेजोमूलमन्विच्छतेजसा सोम्यशुं
 गेन समूलमन्विच्छसन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्यति
 ष्ठा अथ यत्रैतत्पुरुषः पिपासति नाम तेज एव तत्सीतं नयते तद्यथा गो
 ना योश्चनायः पुरुषनाय रत्येवं त तेज आचष्ट उदयेति तत्रैते देवशुंग
 मुत्पत्तिं सोम्य विजानी हिने दममूलं भविष्यतीति तस्य कर्मलं स्या
 दयत्रान्तादेवमेव खलु सोम्यान्ते नशुंगेनापोमूलनिष्ठादिः सोम्यशुं
 गेन तेजोमूलमन्विच्छतेजसा सोम्यशुंगेन स
 मूलमन्विच्छसन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्यतिष्ठा
 यथा तुरबलु सोम्येमास्ति सो देवताः पुरुषं प्राप्या त्रिवृत्रिदं कैकाभ
 बतितदुक्तं पुरस्तादेव भवत्यस्य सोम्य पुरुषस्य प्रयतो वाङ्मनसि
 संपद्यते मनः प्राणो प्राणस्तेजसि तेजः परस्यां देवतायां स एषे षोणि
 मैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो रतिभूय
 एवमाभगवान्विजापयत्विति तथा सोम्येति होवाच च यथा सोम्य
 मधुमधु कृतो निस्तिष्ठंति नाना ययानां वृक्षाणां रसान् समवहारं मे

३

कतोरसंगमंति ते यथा तत्र न विवेकं लभंते मुप्याहं वृक्षस्य रसोऽस्य मुप्याहं वृक्ष
 सो त्यरेस्मीत्येवमेव खलु सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सति संपद्यते विदुः सति संपद्यते
 इति तदहं व्याघ्रो वासि होवाच को वा वरा होवा कीटो वा पतंगो वा दंशो वा मशको वा
 मधुद्रवति तदा भवंति सय एषोणि मैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा तत्त्वमसि न
 श्वेतकेतो रतिभूय एवमाभगवान्विजापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ८॥ इ
 माः सोम्य नद्यः पुरस्तात्प्राच्यः स्यंदंते पश्च्यात्पृथीव्यस्ताः समुद्रास्तमुद्रमे
 वापि यंति स समुद्र एव भवति ता यथा तत्र न विदुरियमहमस्मीयमहमस्मीत्ये
 वमेव खलु सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सत आगम्य न विदुः सत आगच्छामह इति
 तदहं व्याघ्रो वासि होवाच को वा वरा होवा कीटो वा पतंगो वा दंशो वा मशको वा
 वायुद्रवति तदा भवंति सय एषोणि मैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा
 तत्त्वमसि श्वेतकेतो रतिभूय एवमाभगवान्विजापयत्विति तथा सोम्येति होवा
 च ॥ ९॥ अस्य सोम्य महतो वृक्षस्य यो मूलेभ्या हन्त्या ज्जीवन्त्येवो मध्ये
 भ्या हन्त्या ज्जीवन्त्येवो मध्ये भ्या हन्त्या ज्जीवन्त्येव एष जीवेनात्मनानुब्रू
 तः वेपीयमानो मोदमानस्तिष्ठत्ययदेकोशात्वां जीवे जहात्यथ ताश्रुष्यति

४ द्वितीयां जहात्यथ सा भुष्यति तृतीयां जहात्यथ सा भुष्यति सर्वं जहाति सर्वः
 भुष्यत्येवमेव खलु सोम्य विद्वीति हो वाचजीवापेतं वा वाकिले दं चियते नृजी
 वो म्रियते इति स एवो णि मैतदात्ममिदं सर्वं न ह्यसं स आत्मा त्वमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगा वान्विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति हो वाच ॥ १० ॥
 यथाग्नेनाधफलमत आहरेतीदं भगव इति भिंधीति भिन्तं भगव इति किमत्र
 पश्यसीत्यण्वरे मा धाना भगवत्सा सामं गे कं भिंधीति भिन्ना भगव इति
 किमत्र पश्यसीति न किंचन भगव इति तं हो वाच यं वै सोम्येतमणिमानं न नि
 भाल य स एतस्य वै सोम्ये वो णि म् एव महा त्वग्रो धास्ति इति श्र दृत्स्व सोम्ये
 तिसय एवो णि मैतदात्ममिदं सर्वं न ह्यसं स आत्मा त्वमसि श्वेतकेतो इति
 भूय एव मा भगा वान्विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति हो वाच ॥ ११ ॥ ल वण मेत
 दुदकेन धायाधमा प्रातरुपसी दधा इति सह तधा च कार तं हो वाच यद्वा पा
 लणमुदके वा धा अंगतदा हरेति तद्वा व मश्य न विवेद यथा विली न मे वांगा
 स्यातादा चामेति कथमिति ल वणमिति म ध्यादा चामेति कथमिति ल वण
 मित्यंतादा चामेति कथमिति ल वणमित्यभिप्राश्येन दधमोपसी दधा इति तद्

शिक्षा स्यात्तये हि वेदा न्मानुभव स्वशानाधमे विज्ञास्यसीति सहाशाधे नमु
 पससाद तं हय किंच व प्र छ सर्वं ह प्रतिवेद तं हो वाच यथा सोम्य महतो भ्यर्ह
 तस्यैकं मं गारं ख द्योतना चं परि शिष्टं तं त गैरुपसमाधाय प्राज्वालयेत्तेन
 ततोऽपि बहु रहे देवं सोम्येतेषोऽश्वा नां कला नामेका कलाति शिष्टा भूस्तान्ते
 नोपसमाहिता प्राज्वाली तये तर्हि वेदानु भव स्वन्नमयं हि सोम्य मनो
 यो मयः प्राण से जो मयी वा गिति त द्वा स्व विनिज्ञा विति विज्ञा यिति ॥ १२ ॥
 उद्गालको हौरुणिः श्वेतकेतुं पुत्रमुवाच खलु तं मे सोम्य विज्ञानी हीति यत्रै
 तमुरुषः स्वपिति नाम सता सोम्य तदा संपन्नो भवति स्वमपीतो भवति
 तस्मादेनं स्वपितीत्या चरते त्वं ह्यपीतो भवति स यथा शकुनिः सूत्रेण प्र
 वडो दिशं दिशं पतित्वान्यत्रायतनमलब्ध्वा बंधनमेवोपश्रयत एवमेव
 खलु सोम्य तन्मनो दिशं दिशं पतित्वान्यत्रायतनमलब्ध्वा प्राणमेवोपश्र
 या यते प्राण बंधनं हि सोम्य मन इत्यशनां पि वा से मे सोम्य विज्ञानी हीति यत्रैत
 त्पुरुषो शि शिष्यति नामा प एव तद शितं न यं ते तद्यथा गो ना योऽवनायः पुरु
 षनाय इत्येवं तदप आचक्षते शनायेति तत्रैतं गुमुप्यति तं सोम्य विज्ञानी हिने

इति श्रूय एवमाभगवान्वितापयत्वितितथा सोम्येति होवाच ॥१५॥ पुरुषं सो
म्योतहस्तगृहीतमानयं स पहाधीस्ते यमकार्षिणश्च मस्मै तपते तिस्रदि
तस्य कर्ता भवति तत एवान्तमात्मानं कुरुते सोऽन्ताभिसंधो न तेनात्मान
मंतर्ह्यपरश्रुंतं प्रतिगृह्णातिसदृहतेथ हन्यतेथ यदि तस्या कर्ता भव
तितत एव सत्यमात्मानं कुरुते स सत्याभिसंधः सत्येनात्मानं मंतर्ह्यपर
श्रुंतं प्रतिगृह्णातिसदृहतेथ मुच्यते स यथा तत्र नादाद्ये तैतदात्म्य
मिदं सर्वं तस्यैव आत्मा तत्त्वमेति श्वेतकेतो इति तद्दास्य विजहाविति
विजहाविति ॥१६॥ ॥ इति षोडशोऽध्यायः ॥ प्रपाठकः ॥ ॥

हि श्रीगोपाकायनमः ॥ अधीभगव इति होपसत्तादसनात्कुमारं नाबदस्त
होवाच यद्वेदधते नमोपसीदतस्तत्तुर्ध्वं वक्ष्यामीति सहोवाच र्वेदं भ
गवो ध्येमि युजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमिति हासपुराणं पंचमवे
दनां वेदं पित्र्यं राशिं देवं निधिं वाको वाक्क्रमेकायनं देवविद्यां ब्रह्मविद्यां
भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्पदेवजनविद्यां मेतद्रुगवो ध्येमि सो
हं भगवो मंत्रावेदं वास्मिनास्मि विष्णुतत्त्वमेभगवद्दृशेभ्यस्त रतिशो कमा

स्मविदितिसो हं भगवः शोचामि तं माभगवांछो कस्य पारं तारयत्वितितं होवाच
यद्वेकिं चैतदध्यगीद्यानामेवैतन्नामवाक्क्रमेदोयजुर्वेदः सामवेद आथर्वण
श्चतुर्थ इति हासपुराणः पंचमो वेदनां वेदः पित्र्यो राशिं देवं निधिं वाको वा
क्रमेकायनं देवविद्या ब्रह्मविद्या भूतविद्या क्षत्रविद्या नक्षत्रविद्या सर्पदे
वजनविद्यानामेवैतन्नामोपास्ते तिस्र्यो नाम ब्रह्मेत्युपास्ते यावन्तान्मोग
तंतत्रास्य यथा कामचारो भवति यो नाम ब्रह्मेत्युपास्ते भगवो नाम्ना भूय इति
तिनाम्नो वावभूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति ॥१७॥ वागवावनाम्ना भूयसी
वागवरेवेदं विज्ञापयति यजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमिति हासपुराणं पं
चमवेदनां वेदं पित्र्यं राशिं देवं निधिं वाको वाक्क्रमेकायनं देवविद्यां ब्रह्मवि
द्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्पदेवजनविद्यां दिवं चरुधिर्वीचवा
युंचाकाशं चापश्च तेजश्च देवांश्च भुनुष्यांश्च पशूंश्च वयंसि च तृणवन
स्पतींश्चापदात्यां किटपतंगविपीलकैर्धर्मैर्वाधर्मैश्च सत्यं चानृतं च साधु
चासाधु च हृदयं च हृदयं च यद्वैवाग्नाभाविष्यन्त धर्मीना धर्मी अज्ञा
विष्यन्त सत्यं चानृतं न साधुना साधुन हृदयतो नाहृदयतो वा मेवैतत्सर्वं

विज्ञापयति वाचमुपास्वतिसयो वाचं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्वाचो गतं तत्रास्ते स्थाय
 धा कामचरो भवति यो वाचं ब्रह्मेत्युपास्ते तिष्ठन् गवो वाचो भूय इति वाचो वा
 बभूवो स्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ मनो वा ववाचो भूयो यथा वै देवा
 मलके देवा कोले दौ वाक्षौ मुखे नु भवत्येवं वाचं च नाम च मनो नु भवतिस
 यदा मनसामनस्यति मंत्रानधीयते तथा धीते कर्माणि कुर्वीदमीत्यथ कु
 रते पुत्रांश्च पशून्श्चैष्ट्येष्ट्यथेष्टतरमंच लोके ममुंचैष्ट्येष्ट्यथेष्टते म मनोपात्ता
 नो हिलोको मनो हि ब्रह्मे मनोऽपास्वतिस यो मनो ब्रह्मेत्युपास्ते यावन्मनसो
 गतं तत्रास्य यथा कामचरो भवति यो मनो ब्रह्मेत्युपास्ते तिष्ठन् गवो मनसो भू
 यदिति मनसो वा बभूवो स्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति ॥ ३ ॥ संकल्पो वा व मन
 सो भूयान्यदा वै संकल्पयन्नेध मनस्यस्य वाचमीरयति तामुना म्तीरयति
 नाम्नि मंत्रा एकं भवन्ति मंत्रेषु कर्माणि तानि ह वा एतानि संकल्पे कायनानि संक
 ल्पास्मानि संकल्पे प्रतिष्ठितानि समकूपतां द्यावा पृथिवी समकल्पेतां वायुश्चा
 काशश्च समकल्प्यतामापश्यति तज्जते वा संकल्पे वर्षसं कल्पते वर्षस्य सं
 कल्प्या अन्तं संकल्पते न स्य संकल्पे प्राणाः संकल्प्यते प्राणानां संकल्पे मंत्राः
 संकल्प्यते मंत्राणां संकल्पे कर्माणि संकल्प्यते कर्मणां संकल्पे लोकः संकल्पते

तथा चकार तच्छ्रवस्व संवर्तते तं हो वाचा च वाच किल सत्सोम्य नानि भालयसे चैव
 किलेति सय एषोणि मैतदास्यमिदं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इ
 ति भूय एवमा भगवान्विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति हो वाच ॥ १३ ॥ यथा सो
 म्यपुरुषं गंधोरेभ्यो भिनद्वाक्षमानीय तं ततो तिष्ठन्ने विरुजेत्स यथा त
 त्र प्रोद्गोदङ्गो धरा द्वा प्रध्वायीत भिनद्वाक्ष आनीतो भिनद्वाक्षो विरुजस्त
 स्य यथा भिनहनं प्रमुच्य प्रब्रूयादेतां दशंगंधारा एतां दशं ब्रजेति स ग्रामा
 द्ग्रामं घृष्टं ण्डितो मेधावी गंधारानेवोपसंपद्ये तैव मेवे हाचार्यवान्पुरुषो वे
 दतस्य तावदेव चिरं यावन्निमोक्षेध संपत्स्यदिति स पदेषोणि मैतदास्यमि
 दं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एवमा भगवान्विज्ञा
 य पत्विति तथा सोम्येति हो वाच ॥ १४ ॥ पुरुषं सोम्येति पतापितं ज्ञातयः
 पय्युपासते ज्ञानासि मां ज्ञानासि मामिति तस्य वाचनं वाङ्मनसि संपद्य
 ते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्थो देवतायां तावज्ज्ञानास्यथ यदास्य
 वाङ्मनसि संपद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्थो देवतायां मथानजा
 नानि सय एषोणि मैतदास्यमिदं सर्वं तत्सत्सं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो

ताद्रूपो ध्यायती वृद्धिर्वा ध्यायती वातरि सं ध्यायती व द्यौर्ध्यायती वापो ध्या
 यती व पर्वा ध्यायती व देवमनुष्यास्तस्माद्यद्देवमनुष्याणां महतां प्राप्नुवं
 ति ध्यानापादंशा रवेव तेन वं यथ येत्याः कलाहेनः विश्रुता अपि वादिनस्त
 थये प्रभा वो ध्यानापादंशा रवेव तेन वं ति ध्यानुमुपास्वेतिसयो ध्याने ब्र
 ह्मेत्युपास्ते याव ध्यानस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यो ध्याने
 ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो ध्यानाद्रूप इति ध्यानाद्वा बभूयोस्तीति तन्मे
 भगवान्ब्रवीत्विति ॥६॥ विज्ञानं वा व ध्यानाद्रूपो विज्ञानेन वा श्रुत्वेदं वि
 ज्ञानाति यत्तुर्वेदं सामवेदमाधर्वणं चतुर्थमिति हासपुराणं पंचमं वेदा
 नां वेदं पित्र्यं राशिं देवं निधिं वा को वाक्रमे कायनं देवविद्यां भूतविद्यां ब्रह्मविद्यां
 क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्पदेवजनविद्यां दिवं च पृथिवीं च वायुं च
 काशं च पश्वं च जश्वं च देवांश्च मनुष्यांश्च पशूँश्च वयं स चरणवनस्य
 तीक्ष्णपदान्या कीटपतंगविपीलकं धर्मं चाधर्मं च सत्यं चानृतं च साधु
 चासाधु च हृदयत्वं चाहृदयत्वं चान्नं च रसं च मेघं च लोकममुं च विज्ञानेनैव
 विज्ञानाति विज्ञानमुपास्वेतिसयो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्ते विज्ञानवतो वै

सलोकान्ज्ञानवतोऽपि सध्यति यावद्विज्ञानस्य गतं तत्रास्य यथा का
 मचारो भवति यो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो विज्ञानाद्रूप इति विज्ञा
 नाद्वा बभूयोस्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति ॥७॥ बलं वा विज्ञानाद्रूपोऽपि व
 ह्मशतं विज्ञानवतामेको बलवानाकं धृयते स यदा बली भवत्यथोच्छाता
 भवत्युतिष्ठन्परिचरिता भवति परिचरन्तु पसता भवत्युपसीदं द्रष्टा भव
 ति श्रोता भवति मंता भवति बोद्धा भवति कर्ता भवति विज्ञाता भवति बले
 न वै पृथिवी तिष्ठति बलेनांतरिक्षं बलेन द्यौर्बलेन पर्वा बलेन देवमनुष्या
 बलेन पशवश्च वयं स चरणवनस्य तयः श्वापदान्या कीटपतंगविपील
 कं बलेन लोकस्तिष्ठति बलमुपास्वेतिसयो बलं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्वल
 स्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यो बलं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो ब
 लाद्रूप इति बलाद्वा बभूयोस्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति ॥८॥ अन्नं वा व
 बलाद्रूपस्तस्माद्यद्यपि दशरात्रीर्न्तीश्वरी यो धृयुर्जीवेदधवा अप्रथाश्रो
 ता मंता बोद्धा कर्ता विज्ञाता भवत्यथान्नस्यो मे द्रष्टा भवति श्रोता भवति मंता
 भवति बोद्धा भवति कर्ता भवति विज्ञाता भवत्यन्नमुपास्वेतिसयो अन्नं ब्रह्मेत्यु
 पास्ते

पातेनवतो वै सलोकान्वा नवतो भिसिध्यति यावदत्र स्पगतं तत्रास्य यथा
 कामचारो भवति यो न तं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो न्नाद्रयस्य तत्रादावभूयोस्ती
 तितमे भगवान्ब्रवीति ॥ १॥ आपो वा अन्नाद्रयस्य तस्माद्यदा सुवृष्टि
 र्भवति तस्माधीयंते प्राणा अन्तर्कनीयो भविष्यतीत्यथ यदा सुवृष्टिर्भवत्य
 न्तरिनः प्राणा भवन्त्यन्तं बहु भविष्यतीत्याप एवे मामूर्तो ये यं पृथिवीयदं
 तरिक्षं यं द्यौर्यं सर्वं ता यदेव मनुष्या यत्पशवश्च यं सितं तृणं वनस्पतयः
 श्वापदान्या कीटपतंगपि पीलकामाप एवे मामूर्तो अणुपास्ते तिस्रो
 यो ब्रह्मेत्युपास्तेऽप्येतिसर्वा न्का मां स्तपिमान् भवति यावदपांगतं
 तत्रास्य यथा कामचारो भवति यो यो ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो द्यौर्भूयद्
 यद्वा वावभूयोस्तीति तमे भगवान्ब्रवीति ॥ १०॥ ते जो वा अद्र्यो भू
 यस्तदा एत द्यायुमागृह्णाकाशमभितपति तदा कुर्निशोचति ततपति
 वर्षिष्यति वा इति ते ज एव तस्मै पूर्वदर्शयित्वा थापः सृजते ते तदेतदूर्ध्वमिच्छ
 तिरश्वींश्च विद्युद्विराहादाश्वरंति तस्मादाहुर्विद्योतनेस्तनयति वर्षि
 ष्यति वा इति ते ज एव तस्मै पूर्वदर्शयित्वा थापः सृजते ते ज उपास्ते तिस्रो

लोकस्य संकल्पे सर्वं संकल्पते स एष संकृतः संकल्पमुपास्ते तिसयः संकल्पं
 ब्रह्मेत्युपास्ते कृष्णान्वै सलोकान्भुवा भुवः प्रतिष्ठितान्प्रतिष्ठितो व्यथमानान्
 व्यथमानो भिसिध्यति यावत्संकल्पस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 यः संकल्पं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः संकल्पाद्रय इति संकल्पाद्वावभू
 योस्तीति तमे भगवान्ब्रवीति ॥ ४॥ चितं वाव संकल्पाद्रयो यदा वै चेत
 यते थ संकल्पयते थ मनस्यस्य थ वाचमीरयति तामुना म्नीरयति नास्ति मं
 त्रा एकं भवंति मंत्रेषु कर्माणि तानि ह वा एतानि चित्तैका यनानि चित्तास्मानि
 चित्ते प्रतिष्ठितानि तस्माद्यद्यपि बहुविदचित्तो भवति नायमस्तीत्येवेन मा
 हु र्यदयं वेदयद्वा अयं विद्वान्नेत्यमचित्तस्यादित्यथ यद्यल्यविच्चित्तं वाच
 वतितस्मा एवोत भुश्रुषंते चित्तं ह्येवैषामेकामनं चित्तमात्मा चित्तं प्रतिष्ठा
 चित्तमुपास्ते तिसयश्चित्तं ब्रह्मेत्युपास्ते चित्तान्वै सलोकान्भुवा भुवः प्र
 तिष्ठितान्प्रतिष्ठितो व्यथमानान् व्यथमानो भिसिध्यति यावच्चित्तस्य ग
 तं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यावच्चित्तं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवश्चित्ता
 द्रय इति चित्ताद्वावभूयोस्तीति तमे भगवान्ब्रवीति ॥ ५॥ ध्यानं वावचि

९

स्ययथाकामचोरोभवति यः स्मरं ब्रमेत्युपास्तेऽस्ति भगवः स्मराङ्गय
इति स्मराद्वावसूयोस्तीति तन्मे भगवान्ब्रवीत्विति १३ आशाववि
स्मराङ्गयस्याशौ द्वेवैस्मरो मंत्रानधीते कर्मणि कुरुते पुत्रांश्चप
श्चैव तस्मिन्च लोकमुमुचे छत आशा मुपास्तेतिसय आशां ब्रमे
त्युपास्ते आशयास्य सर्वे कामाः समुध्यन्त्यमोघाहास्याशिषोभवंति
यावदाशायागतं तत्रास्य यथाकामचोरोभवति यः आशां ब्रमेत्य
पास्तेऽस्ति भगव आशायाः पूज्य इत्याशायावावसूयोस्तीति तन्मे
भगवान्ब्रवीत्विति १४ प्राणो वा आशायाः पूज्या न्यधावा अरा
नाभौ सन्निर्दिता एव मस्मिन् प्राणे सर्वं समर्पितं प्राणः प्राणेन याति प्राणः
प्राणं दादाति प्राणाय ददाति प्राणे हृदि प्राणे माता प्राणे भ्राता प्राणाः स्वस्रा
प्राण आचार्यः प्राणे ब्राह्मणः समुद्र पितरं वामातरं वा भ्राता नास्वसारं वा चार्थ
वा ब्राह्मणं वा किंविदुःशमिव मस्याह धित्कास्त्वित्येवैनमाहुः पितृहो वै त्व
मसि मातृहो वै त्वमसि भ्रातृहो वै त्वमसि स्वस्रहो वै त्वमस्याचार्यहो वै त्वम
सि ब्राह्मणहो वै त्वमसीत्यथ यद्व्येनानुक्रांत प्राणां छलेन समासंध्य

९

तिष्ठं दूरे नैवैनं ब्रूयुः पितृहासीति न मातृहासीति न भ्रातृहासीति न स्वस्रहा
सीति न आचार्यहासीति न ब्राह्मणहासीति प्राणो ह्येवैतां तिसर्कोणि भवति सचाए
षद्वं पश्यन्नेवं मन्वान एव विज्ञानं नति वारी भवति तं चेद्वयुरतिवाद्यसीत्य
ति वायस्मीति ब्रूयान्नापेन्दुवीत ॥१५॥ एष तु वा अतिवदति यः सत्येनातिवद
तिसो हं भगवस्तस्येनातिवदानीति सत्येव विजिज्ञासितव्यमिति सत्यं भगवो
विजिज्ञास इति ॥१६॥ यदायैव ज्ञानात्यथ सत्यं वदति ना विज्ञानेन सत्यं वदति
विज्ञानेनैव सत्यं वदति विज्ञानं त्वेव विजिज्ञासितव्यमिति विज्ञानं भगवो विजि
ज्ञास इति ॥१७॥ यदा वै मुनुते धविज्ञानातिनाम त्वानि ज्ञानातिमत्वेय विज्ञाना
तिमतिस्त्वेय विजिज्ञासितव्येति मतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥१८॥ यदा वै श्रद्ध
धात्यथ मनुते नाश्रद्धधमनुते श्रद्धधदेव मनुते श्रद्धात्वेय विजिज्ञासितव्येति
श्रद्धां भगवो विजिज्ञास इति ॥१९॥ यदा वै निस्तिष्ठत्यथ श्रद्धधातिना निस्ति
ष्ठच्छ्रद्धधातिनिस्तिष्ठन्नेव श्रद्धधातिनिष्ठात्वेय विजिज्ञासितव्येति निष्ठां भ
गवो विजिज्ञास इति ॥२०॥ यदा वै करोत्यथ निस्तिष्ठति नाकृत्वानिस्तिष्ठति
कृत्वेव निस्तिष्ठति कृतिस्त्वेय विजिज्ञासितव्येति कृतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥२१॥

यदावैसुखं लभते थ करोति ना सुखं लब्ध्वा करोति सुखमेव लब्ध्वा करोति सुखं
 त्वेव विजितासित व्यमिति सुखं भगवो विजितास इति ॥ २२ ॥ यो वै भूमा त
 सुखं नाल्पे सुखमस्ति भूमे व सुखं भूमा त्वेव विजितासित व्य इति भूमानं भ
 गभगवो विजितास इति ॥ २३ ॥ यत्र नान्यत्पश्यति ना न्यच्छेपोति ना न्यद्विजा
 नाति स भूमा थ यत्र न्यत्पश्यत्यन्यच्छेपोत्यन्यद्विजानाति तदल्यं यो वै भूमा
 तदमृतमथ यदल्यं तन्मर्त्यं स भगवः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति त्वेमाह म्नि यदि
 वानमहि म्नीति गो अश्वमिह महिमेत्या च क्षेते हस्ति हिरण्यं दासभार्यक्षे
 त्राणा यत नानीति नाह मेवं ब्रवीमि ब्रवीमीति ह होवा चान्यो ह्यन्यास्मिन्
 तिष्ठित इति ॥ २४ ॥ स एवा धस्तात्स उपरिष्ठात्स पश्चात्स पुरस्तात्स दक्षि
 णात्सः स उत्तरतः स एवेदं सर्वमिथ धातो हं कोरादेश एवाह मेवा धस्ताद
 हमुपरिष्ठादहं पश्चादहं पुरस्तादहं दक्षिणतो हमुत्तरतो हमेवेदं सर्वमि
 थ धात आत्मा देश एवाह मेवा धस्तादात्मा पश्चादात्मा पुर
 स्तादात्मा दक्षिणत आत्मा उत्तरत आत्मेवेदं सर्वमिति स वा एष एवं पश्यन्ने
 वं मन्वान एवं विज्ञान आत्मरतिरात्मकी उ आत्ममिथुन आत्मानंदः स स्वरा

जो ब्रह्मेत्युपास्ते तेजस्वी वै स तेजस्वितो लोकास्त्वतो पहततमस्का न भि स
 ध्यति वा बने तेजसो गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यस्ते जो ब्रह्मेत्युपास्ते
 स्ति भगवस्ते जसो भूय इति तेजसो वाच भूयो स्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
 ११ आकाशो वायुर्जैतै सोम्याना काशे वै सूर्या चंद्रमस्तान्बुधो विष्णु
 नक्षत्रा ष्यग्नि राकाशे नाहु य त्याकाशे न शृणो त्याकाशे न प्रतिशृणो
 त्याकाशे रमत आकाशे न रमत आकाशे जायत आकाशमभिजायत
 आकाशमुपास्तेति स य आकाशं ब्रह्मे स्त पास्ते आकाशवतो वै स लो
 कास्त्रकाशवतो संवाधानुरुगायावतो भिमि ध्यति यावदाकाशस्य
 गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति य आकाशं ब्रह्मे स्त पास्ते ६ स्ति भ
 गव आकाशा इय र त्याकाशा इव भूयो स्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
 ति १२ स्मरो वा आकाशा इय स्त स्माद्यद्यपि बहव आसीरन्तस्मरं तो
 नैव ते कंचन ऋणु युर्न मन्वीरन् विजानी रं न्यदावावते स्मरेयु रथ
 ऋणुयु रथ मन्वीरन् न य विजानी रं न्स्मरेण वै पुत्रान्विजानाति स्मरेण
 पत्रं स्मरमुपास्तेति स यः स्मरं ब्रह्मे स्त पास्ते यावत्स्मरस्य गतं तत्रा

श्रीमद्भागवतयेनमः॥अथयदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरेदहरंपुडरीकंने
 श्मदहरोस्मिन्तराकाशस्तस्मिन्वदंतत्तद्वैष्टव्यं द्वावविजितासि
 तव्यमितितेवेदयुर्धदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरेदहरंपुडरीकंवेश्मदहरोस्मि
 न्तराकाशः किंतदत्रविद्यतेयदवैष्टव्यं द्वावविजितासितव्यमि
 तिसब्रूयाद्यावान्वाअयमाकाशस्तावानेषोतहृदयआकाशउभेआस्मि
 न्द्यावापृथिवीअंतरेवसमाहितेउभावग्निश्चवायुश्चसूर्याचंद्रमसावु
 भौविद्युन्क्षत्राणियच्चास्येहास्तियच्चनास्ति सर्वं तदस्मिन्समाहित
 य मितितेवेदयुरास्मिन्श्चैदिदं ब्रह्मपुरे सर्वं समाहितं सर्वं विचभूतानि स
 र्वं च कामाय दैनं जरावाप्नोति प्रध्वंसेते वा किंतत्तेति शिष्यत इति सब्रू
 यान्नास्यजरेयेतज्जीर्येति न वधेनास्यहं न्यत एतत्सत्यं ब्रह्मपुरमस्मि
 न्कामाः समाहिता एष आत्मा पहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजि
 घत्सोपि पासः सत्यकामः सत्यसंकल्पो यथास्ते वेहप्रज्ञा अन्वाविशंति
 यथानुशासनं यं यमंतमभिकामाभवंति यं जनपदं यं क्षेत्रभागं तंतमेवोपजी

वंति तद्यथेह कर्मजितो लोकः क्षीयते एवमेवामुत्रपुण्यजितो लोकः क्षीयते त
 द्वाहात्मानमनुविद्य ब्रजं त्येतांश्च सत्यान्कामांस्तेषां सर्वेषु लोकेषु काम
 चारोभवत्यथ यद्वाहात्मानमनुविद्य ब्रजं त्येतांश्च सत्यान्कामांस्तेषां सर्वेषु लो
 केषु कामचारोभवति ॥१॥ सयदि पितृलोककामोभवति संकल्पादेवास्य
 पितरः समुत्तिष्ठंति तेन पितृलोकेन संपन्नो महीयते यद्यदि मातृलोककामो
 भवति संकल्पादेवास्य मातरः समुत्तिष्ठंति तेन मातृलोकेन संपन्नो महीय
 ते यद्यदि भ्रातृलोककामोभवति संकल्पादेवास्य भ्रातरः समुत्तिष्ठंति तेन
 भ्रातृलोकेन संपन्नो महीयते यद्यदि स्वस्तृलोककामोभवति संकल्पा
 देवास्य स्वसारः समुत्तिष्ठंति तेन स्वस्तृलोकेन संपन्नो महीयते यद्य
 दिसखिललोककामोभवति संकल्पादेवास्य सर्वायः समुत्तिष्ठंति तेन स
 खिललोकेन संपन्नो महीयते यद्यदि गंधमाल्यलोककामोभवति संकल्पा
 देवास्य गंधमाल्ये समुत्तिष्ठंति तेन गंधमाल्यलोकेन संपन्नो महीयते य
 द्यद्यन्नपानलोककामोभवति संकल्पादेवास्यान्नपाने समुत्तिष्ठंति तेन
 नान्नपानलोकेन संपन्नो महीयते यद्यदि गतिवादित्रलोककामोभवति

संकल्पादेवास्यगीतवादिने समुत्तिष्ठतस्तेन गीतवादित्रलोकेन संपन्नो म
हीयते यथादिस्त्रीलोककामो भवति संकल्पादेवास्यस्त्रीविभो ककामो भ
वति यः समुत्तिष्ठति तेन स्त्रीलोकेन संपन्नो महीयते यं यमं तमभिकामो भ
वति यं कामं कामयते सोऽस्य संकल्पादेव समुत्तिष्ठति तेन संपन्नो महीयते
॥२॥ तद्मे सत्याः कामा अनन्ता पिधानास्तेषां सत्यानां सतामन्तमपि धा
नं यो यो त्यस्येतः प्रैति न तमिह दर्शयिष्ये तस्मै यथा स्येह जीवायेव प्रे ना
ताय चान्यदिष्ठं न लभते सर्वतद्गत्या विदते च स्येते सत्याः कामास्त
यथापि हिरण्यमनिधिं निहितमक्षेत्रं सप्त उर्ध्वपरिचरं तो न विंदे युरेव
मेवेमाः सर्वा भजा अहरहं संसृतं ब्रह्मलोकं न विंदे यन्तेन हि प्रसू
दाः सवा एष आत्मा हृदि तस्यैतदेव निरुक्तं हृदयमिति तस्माद् हृदय
महरहो एवं वित्स्वर्गलोकमेत्यय एष संप्रसादोऽस्माच्छरीरात्समुत्था
य परज्योतिरूपसंपद्यस्वेन रूपेणाभिनिःष्यद्यत एष आत्मेति हा वा
चान् दमन्तमस्य मेतद्ब्रूतेति तस्य हवा एतस्य ब्रह्मणो नाम संयमि
तितानि हा वा एतानि त्रीण्यक्षराणि सति यमिति तयस्तद्दमन्तमथ
युतितन्मर्त्यमर्थं यद्यंते नो भेय छति यदने नो भेय छति तस्मात्तमहर

इदं वदितस्य सर्वेषु लोकेषु कामचरो भवत्यथ येन्यथा तो विदुरन्य राजानसे
क्षय्यलोका भवति तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचरो भवति ॥२५॥ तस्य हवा
एतस्यैवं पश्यत एवं मन्वानस्यैवं विज्ञानत आत्मतः प्राण आत्मत आश
त्मतः स्मर आत्मतः आकाश आत्मत स्तेज आत्मत आप आत्मत आवि
र्भावति रोभा वा वात्मतो न्द्रमासुतो बलमात्मतो विज्ञानमात्मतो ध्यान
मात्मतश्चित्तमात्मतः संकल्प आत्मतो मन आत्मतो वागात्मतो नामात्मतो
मंत्र आत्मतः कर्माण्यात्मत एवेदं सर्वमिति तदेव श्लोको न पश्येत् प्रत्युप
श्यति न रोगं नोदुःखं सर्वं हवश्यः पश्यति सर्वमाप्नोति सर्वशक्ति
त एकधा भवति त्रिधा भवति च चधा सप्तधा नवधा चैव पुनश्चैकधा
शंस्मृतः शतं च दश नैकश्च स्रह्वाणि च विंशति राहार श्रुद्धौ सत्त्वश्रुद्धिः
सत्त्वश्रुद्धौ क्रुवा स्मृतिः स्मृतिलंभे सर्वग्रंथीनां विप्रमोक्षस्तस्मै प्र
दित कथाया यतम सत्त्वा रंशति भगवां सनात्कुमारस्तं स्कंदरसा
चक्षते तं स्कंदरसा चक्षते ॥२६॥ ॥ सप्तमप्रपादकः ॥ ॥ श्री ॥

१४ चतुर्थे वेदमावांशगवः साध्यलंकृतो सुवनोपरि कृतौ स्वएवमेवेमौ भ
 स गवः साध्यलंकृतो सुवनोपरि कृतौ विरोधे आत्मेति होवाचेतदमतमभ
 यमेतद् ह्येति नो हशान्तद्वयौ प्रव ब्रजतुसौ हान्वीक्ष्य प्रजापतिरुवाचानुप
 लभ्यात्मानमननुविद्य ब्रजतो यतर एतदुपनिषदो भविष्यति देवा वासुरा वा ते
 पराभाविष्यति तिसहशान्तद्वय एव विरोचनो सुरांजगाम वैभ्यो हे तामुपनिष
 दं प्रोवाचास्मेवेह मह्यं आत्मापरिचर्य आत्मानमेवेह मह्यं आत्मानपरिचरं
 नुभौ लोकाववाप्नोतीमं चा मुंचेति तस्मादप्यद्येहादत्तमश्रद्धाजमय
 जमानमाहुरासुरो ब्रतेत्यसुराणां ह्येषोपनिषत्तस्य शरीरं भक्षय्या वसने
 नालंकारेणोति संस्कृवंत्येतेन ह्यमुं भो कंजेष्यं तोमत्येते ॥ ८ ॥ अथ हेन्द्रो प्राप्ये
 वदेवानेतद् द्रुयं दर्शयथैव स्वत्वय मास्मिं छरीरे साध्यलंकृतो साध्यलंकृतो
 भवति सुवसने सुवसनः परिष्कृते परिष्कृत एवमेवायमास्मिन् धेयं धोभक्ति
 स्तौमेत्यामः परिष्कृतो परिष्कृतो स्येव शरीरस्य नाशमन्वेष्टनशयति ना
 ह मत्र भोग्यं पश्यामीति ससमित्याणिः पुनरेवायतं ह प्रजापतिरुवाच मघ
 वं न्यछांत हृदयः प्राजापतिः साध्यं विरोचनेन किमिच्छन् पुनरागम इति सहो

हवी एवं वित्स्वर्गलोकमेति ॥ ३ ॥ अथ य आत्मा स तेनुर्वधति रेणं लोकानां मसं
 भेदाय नैनं सेनुमहोरात्रेतरतो न ज्ञानमत्युन्नयो को न सुकृतं न दुष्कृतं सर्वपाप्मा
 नो तो निवर्तते पहतपाप्मा ह्येष ब्रह्मलोकस्तस्माद्वा एतं सेतुं तीर्त्वा धाः सन्ननं पोभ
 वति विदुः सन्नविध्यो भवत्युपतापी सन्ननुपतापी भवति तस्माद्वा एतं सेतुं तित्वा
 पिनक्तमहरेवाभिनिष्यद्यते सकृद्विभातो ह्येवैष ब्रह्मलोकस्तद्य एवैतं ब्रह्मलो
 कं ब्रह्मचर्येणानुविंदति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचारो भ
 वति ॥ ४ ॥ अथ यद्यत्तद्व्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 विंदते यद्यद्व्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 धयस्त्रा यणमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 लं विंदते यद्यनौ नमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 विद्यमनुते भयदनाशकायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 ब्रह्मचर्येणानुविंदते यद्यद्व्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव यो लातातं
 ण्यश्वाणं वौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवितैरं मदीयं सरस्तदश्वस्यः सो
 मसवनस्तदपराजिता पूर्वस्त्रयः प्रभुविमितं हिरण्यं तद्य एवैतावरं चण्यं चा
 णं वौ ब्रह्मलोके ब्रह्मचर्येणानुविंदति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां सर्वेषु लोकेषु का

तिनवधेनास्यहस्यतेनास्यस्त्राम्येणस्त्रामो धांतिवेवैनंविछादयंतीवाप्रियं
 वेनेवभवत्यपितरोदितोवनाहमत्रभोग्यंपश्यामीत्येवमेवैषमघवन्निति
 होवाचैतंतेवतेभूयोनुव्याख्यास्यामिचसापराणिद्वात्रिंशतंवर्षाणीति
 सहापराणिद्वात्रिंशतंवर्षाण्युवासतस्मैहोवाच॥१७॥तद्यत्रैतत्सुप्तः स
 संप्रसेनः स्वप्नंनविजानात्येषात्मेतिहोवाचैतदमृतमभय
 तिसहशंतहृदयःप्रवव्राजसहाप्राप्येवदेवानेतद्रयंदर्शना
 येमेवंसंप्रत्यात्मानंजानात्ययमहमस्मीतिनोएवेमानिभूतानि
 वापीतोभवतिनाहमत्रभोग्यंपश्यामीतिससमिह्माणिःपुन
 रजापतिरुवाचमघवन्न्यछांतहृदयःप्राव्राजीःकिमेवेछ
 होवाचनाहंस्वल्ब्यंभगवएवंसंप्रत्यात्मानंजानास
 यमेमानिभूतानिविनाशमेवापीतोभवतिनाहमत्रभो
 ग्यमितिहोवाचैतंतेवतेभूयोनुव्याख्यास्या
 पराणिपंचवर्षाणीतिसहापराणिपंचवर्षा

मघदाहरेकशतंहवैवर्षाणिमघवान्प्रजापतौब्र
 ॥मघवन्मत्सैवाद्दंशरीरमाजंमल्लुनातद
 सशरीरःप्रियाप्रियाभ्यांनवैसशरीरस्यस
 रीरंवावसंतंनप्रियाप्रियेस्यशतोशरीरोवायु
 नुरशरीरांयेतानितद्यथैतान्यमुष्मादाकाशात्समुत्थयि
 रूपसंपद्यस्त्वेनस्त्वेनरूपेणाभिनिव्यधंतएवमेवैषसंप्रसादोस्मा
 मुखायपरंज्योतिरस्यसंपद्यस्त्वेनरूपेणाभिनिव्यधतेसअमपु
 त्रपर्येतिजक्षतक्रीडन्ममाणःस्त्रीभिर्कीयानैर्कीज्ञातभिर्कीनो
 न्निर्दंशरीरंसयथाप्रयोग्यआचरणेयुक्तएवमेवायमस्मिंछरीरे
 कोभयत्रैतदाकाशमनुविषणंचक्षुःसचाक्षुषःपुरुषोदर्शनायच
 योवेदेदंजिघ्राणीतिसआत्मागंधायघ्राणमथयोवेदेदमभियाहा
 राणीतिसआत्माभियाहारायवागमथयोवेदेदंश्रवणीतिसआत्माश्र
 वणायश्रोत्रमथयोवेदेदमन्वानीतिसआत्मानोस्यदैवंचक्षुःसवाक्प
 एतेनदैवेनचक्षुषामनसैतान्कामान्पश्यन्नमतेयएतेब्रह्मलोकंतवाएतंदे

५४ तदमृतं सऽआत्मा प्रजापतेः स भावेशमप्रपद्ये यशो हं भवामि ब्राह्म ५

वा आत्मानमुपासते तस्मात्तेषां सर्वे च लोका आताः सर्वे च कामाः स सर्वोऽथ
लोकानां प्रीतिः सर्वोऽथ कामान्यस्तमात्मानमुपविधावजानन् प्रीतिहप्रजाप
तिरुवाच प्रजापतिरुवाच ॥१३॥ १४॥

तिरुवाच प्रजापातिरुवाच ॥१२॥ १२॥ यामात्रबलं प्रपद्ये शबलाख्यामं प्रपद्ये
॥ १२॥ यामात्रबलं प्रपद्ये शबलाख्यामं प्रपद्ये

ब्रह्मलोकमभिसंभवासीत्यभिसंभवामीति ॥१३॥ आकाशो वै

यस्योर्निर्वहतातेयदंतरातद्वह्नेर्नैवैकानांयशोरातांयशो
यशोहमनुप्रापसिद्धादंयशस्ययशः॥१३॥

यशोहमनुप्रापसि सहाहं यशसां यशः श्वेतमदकमदकं श्वेतं लिं
लिंदुमाशिरां ॥१४॥ तदेव दद्याप्यत्राप्युप...

॥ लिंदुमाभिगां ॥ १४ ॥ तद्वैतद्रष्टा प्रजापतय उवाच प्रजापति
॥ प्रजाभ्यु आचार्यकलादेवमभ्युयगमति ॥ पुनं हरे ॥

१: प्रजाभ्य आचार्यकुलाद्वेदमधीत्ययधानि धानंगुले: कर्माति

गणेशकुटुंबेश्वरचोदेशस्वाध्यायमधीयानो धार्मिकाविद
वेद्याध्याहिंसंश्रवणं नमः नमः नमः

वेष्टा व्याहृतिं संस्सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः सख
मभिसंपद्यते वनपुत्रमर्द्धदेवमर्द्धमर्द्ध

मभिसंपद्यते नच पुनरावर्तते नच पुनरावर्तते
॥ अष्टमप्रपादकः समाप्तः ॥

॥ अष्टमः प्रवाचकः समाप्तः ॥ ॐ शान्तिः ॥ शान्तिः ॥

प्रा० श्री० १०० १३८

90

संछरीरेसाध्वलंकृतेसाध्वलंकृतोभवति सु
 ५ तएवमेवायमस्मिन्नेधेधोभवतिस्त्रामेस्त्रामः

हृत एवमेवायमस्मिन् धेधोषवतिस्त्रामेस्त्रामः
 स्येवशादीरस्यनाशमन्वेवतशयतिनाहमत्रभोगं

स्यैव शरीरस्य नाशमन्वेषनशयति नाहमत्र भोग्यं
नैवैषमर्धव्यतिष्ठोवाचैतं त्वेव ते भूयो नु व्याख्यास्यामि व

नैवेद्यमध्वान्निहितो वा नैतं त्वेव ते भूयो नु व्याख्यास्यामि व
जिंशतं वर्षाणी विप्रहायाणि द्वात्रिंशतं वर्षाण्युवास तस्मै स

॥८॥ यत्तुषस्त्वज्रेमहीयमानश्चरसेषआलेप्तिहोवाचैतदभूत्

॥६॥ य एष स्वप्ने महीयमानश्चरत्येष आत्मेति होवाचैतदमृत
मेव त्वदिति सदृशं तद्दृश्यः प्रवृत्ता न सदा प्राप्येव देवाने तद्रयं

मेतच्छ्रुतिमहशान्तहृदयः प्रववाजसहाप्राप्येव देवाने तद्रयं
तद्वत्प्राप्येव देवाने तद्रयं

तद्यद्यपीदंशरीरमंधंभवत्यनंधः सभवति यदिस्नामप्रस्नामो
स्यदोषेण दृष्टतिनबद्धेनास्यहस्यंतेनास्यस्नाम्येणस्नामोघं

स्य दोषेण दुष्पतिन वधे नास्य हस्यंते नास्य स्नाम्येण स्नामो घ्नं
नं निष्ठा द्यंती वा विधयेनेव भवस्य पिरोदित्ता वनाहमत्र भोगं

नं विच्छादयंती वा प्रियेनेव भवत्यपि रोदिता वनाहमत्र भोगं
वीति सुखमिच्छामिः पनरेया यतं ह प्रतापति रुवाच स घबन्धुं

नीतिससमित्पाणिः पुनरेवायतं ह प्रजापतिरुवाच सद्यवन्मृच्छं
यः साधनीः किमिच्छन्तगुणसदति स हो वाच न घृष्टपीदं भगवः

यः प्राक्वाजीः किमिच्छत्युनरागमइतिसहोवाचतघघपीदंभगवः
संधंभययचंभः सः नमतिमदिश्यामसुध्यामोत्रैवैषोस्यदोषेणदुष्य

मंथं भवत्यनंथः स प्रवति यदि स्त्राममस्त्रामो नै वैषोऽस्य दोषेण दुष्य